

Милош П. ЖИВКОВИЋ*

Институт за књижевност и уметност, Београд

ЉУБАВ У СРПСКОЈ АЛЕКСАНДРИДИ

Айсиџракиј: Љубав у књижевној легенди о Александру Македонском је недовољно истражена. Њене идеје и мотиви су значајни за разумевање веза западноевропске витешке литературе и књижевности палеолошког периода, на коју се српскословенска писменост природно надовезује. Српска Александрида, позносредњовековна верзија старе легенде отвара простор за еротолошку анализу. Њена оптерећеност смрћу сусреће се са потребом да се прослави и уздигне световни живот. Унутарсталешка љубав, породична љубав и танатолошки набој посебно су разложени током анализе. Љубавне теме се стилски, идејно и идеолошки тумаче, уз осврт на хиљадугодишњу историју Александриде у византијском културном кругу.

Кључне речи: љубав, Српска Александрида, Александар Велики, хомосоцијална љубав, Ерос, Танатос.

Александрида је древна прича о грчком краљу који је освојио скоро читав свет познат античком и средњовековном човеку. Она је једно *ојворено* дело подложно сталним изменама, постоји у мноштву различитих верзија на мноштву језика – од Исланда до Малезије. Ове редакције настају додавањем, мењањем, брисањем различитих епизода – од 323. године п.н.е. и гласина које су кружиле о Александровој смрти, па све до прве штампане грчке Александриде – „Филаде“ коју је Николаос Гликис (Νικόλαος Γλυκός) штампао 1670. године у Венецији.

Различите редакције Александриде на различите начине представљале су јунакову сексуалност.¹ У најстаријој, хеленистичкој редакцији (III в.н.е.)² Александар је увек „асексуални херој“ (Nawotka 2017: 221). Он расправља са Амазонкама о војном савезу, његов сусрет са краљицом Кандакијом не садржи сексуалне тонове, а и са Роксаном склапа брак из политичких интереса. Његов (претпостављени) љубавни однос са Хефестионом се не помиње, а изоставља се и вероватни хомосексуални однос Филипа и његовог убице Паусаније (Nawotka 2017: 87). Еротика обележава само сусрет Александрове мајке Олимпијаде и египатског фараона Нехтенава.

* Научни сарадник, miloscc.mz@gmail.com

1 Када се говори о касноантичкој и рановизантијској Александриди (α и ε верзије) Александар је правилније називати *краљ* (βασιλεύς) него цар. У српскословенској Александриди Александар је недвосмислено цар.

2 Алфа редакција се обично датира у III век н.е. – post quem термин означава помињање софисте Фаворина (II в.н.е.) (Nawotka 2017: 71) а термин ante quem означава превод на латински језик Јулија Валерија Res gestae Alexandri Macedonis из прве половине IV века (Merkelbach 1954: 59).

Овај владар, јунак египатских папирусних романа је, уместо Филипа II, прави краљев отац у свим грчким и словенским рукописима Александриде. Јунаково зачеће обележено је стапањем македонске краљице и бога Амона који постаје једно са својим посвећеником Нехтенавом. Свети брак спаја људски и божански свет, легитимише Александрову власт над источним земљама (I, α: 4–7).³ Појава Нехтенава претвара Александриду у књижевно дело. Љубавни мотиви преображавају стару причу, одвајајући оштро легенду и историју.

Средњовизантијска *εἰσιλον* редакција (VII–VIII век)⁴ мења наслеђени алфа текст, постаје сентименталнија и појачава љубавне мотиве. Историја даље уступа пред легендом, књига о Александру све више је статична, све мање драматична. Епсилон варијанта лирске теме посебно развија у писмима. У њима краљ излаже своју љубав најпре према мајци Олимпијади (ε, 19: 1; ε, 34: 1–9; ε, 45: 1–4)⁵ и, само у првом писму, према жени Роксани.

Ова варијанта има и новог јунака, краљевог љубимца Хармида, сина солунског тиранина, кога Александар узима на двор као таоца. Крај дела обележен је физичком блискошћу краља и његовог штићеника која може бити и знак еротске блискости, а не само пријатељства (ε, 46: 2; 5). Корин Жуано (Corinne Jouanno) у њиховом контакту и посебној емоцији коју деле у сцени краљеве смрти не види знаке хомосексуалности. Она сцену чита као социјалну церемонију, а размењене знаке блискости као одраз „јавне емоционалне структуре”⁶ у којој учествују умирући краљ и његови поданици (Jouanno 2013: 74). Такво виђење је упитно због чињенице да ће још једна од грчких редакција која се наслања на ε верзију, γ верзија, експлицитније приступити односу краља и Хармида као љубавном (Stoneman 1991: 156–157). Тачна природа њиховог односа је тешко докучива.

Епсилон редакција настоји да нам Александра представи као краља-пријатеља (φιλικός), вољеног василевса, он је јунак приче „која се може разумети као химна пријатељству” (Jouanno 2013: 73). Владара ће на путовањима пратити група од четири блиска пријатеља: Филип, Селевк, Филон и Антиох. Александрови историјски пријатељи Клит, Парменион, Филота, Хефестион, Птоломеј или нестају или се повлаче у позадину радње. Међу новим пријатељима важан је Филон. Он је нови лик, оличење идеалног *Пријатеља* (Φίλον), сваког Македонца којем је Освајач заштитник. Он ће краља пратити током борбе са Пором и путовања на Острво Блажених.

Редактор Српске Александриде наставља са променама. Ова редакција Живота Александровог јавља се крајем XIII (Маринковић 1986: 23) или нешто касније, око средине и треће четвртине XIV века (Moennig 1992: 152). Српска Александрида

3 Корипћено издање алфа редакције: Kroll 1958. Корипћено издање епсилон редакције: Trunpf 1974.

4 Редактор ε редакције је прелази из античке у средњовековну епоху остварио увођењем у дело епизоде о Гогу и Магогу из Апокалипсе Псеудо-Методија и уношењем Александрове посете Јерусалиму из Јудејских старина Јосифа Флавија (књига XI, поглавље VIII; ε, 20). Епсилон верзија настаје крајем VII или почетком VIII века (Jouanno 2002: 339).

5 Када наводимо делове из епсилон редакције први број у загради означава поглавље, а други број одељак у којем се одломак налази. Код алфа редакције најпре смо наводили број књиге (I, II, III), а затим број поглавља и одељка.

6 Сви преводи навода из стране стручне литературе су ауторови.

је превод-адаптација, њен редактор мењао је фабулу и стил неког изгубљеног грчког предлошка. Српска Александрида је христијанизована књига, у њеном центру налази се прича о царевој спознаји сопствене смртности и вери у васкрсење. О васкрсењу Македонског поучава пророк Јеремија, јединствени лик ове редакције, са којим се први пут јунак сусреће у Јерусалиму (Роман о Александру 1986: 99).

Међутим, Александрида је и световна књига која уздиже витешке, љубавне и профане *радосџи*, иако даје предност озбиљној свечаној, религиозној *жалосџи*. Љубавне теме у Српској Александриди добијају више простора, њен јунак је коначно сексуално биће и његов емотивни живот је вредно истакнути, њему је женска љубав обузела и прострелила срце (Роман о Александру 1986: 119). Александрова драга Роксаанда се, попут Пирамове Тизбе, убија над његовим лешом (Роман о Александру 1986: 170).

Српска Александрида комуницира са позновизантијском стихованом витешком књижевношћу. Она је посебно блиска херојским причама са љубавним мотивима (Agapitos 2004: 22). Њима припадају „Ахилеида” (средина XIV века), „Еп о Дигенису Акрити” (његова „Гротаферата” верзија из XIII–XIV века)⁷ и две варијанте тројанске приче: „Тројански рат” (XIII или XIV век) и „Византијска Илијада” (касни XIV, рани XV век). Посебно треба издвојити причу о Ахилу. Краљ Мирмидонаца, као и Александар је чудесног порекла, претворен је у витеза, побеђује на турнирима, трагично страда и пренесен је у анахроно временско окружење. Ове приче можемо сматрати „обликом кварења основног жанра” (Agapitos 2004: 24) ромејског љубавног стихованог романа који се наслања на древни хеленистички љубавни роман.

Српска Александрида блиска је и витешким делима која се сасвим посвећују љубавним темама, „Калимаху и Хрисороји”, „Ливистру и Родамни” и „Велтандру и Хрисанци”. Ови списи настају, читају се и преписују крајем XIII и током XIV века.⁸ О паралелама Српске Александриде и ромејских љубавно-витешких дела писао је немачки стручњак Улрих Мениг (Ulrich Menig) док је покушавао да датира изгубљену грчку редакцију са које је преведена Српска Александрида (Moening 1992: 146–149). Поред извесних ономастичким и тематских сличности и Александриду и ромејске књиге прожима сентименталност, дуги реторички искази, екфраза предмета, описи узвишених церемонија и драматичних гестова који заузимају више простора од описа борби. Хронолошки су и византијски *романи* подељени осом Исток-Запад и у њима је Исток простор за авантуру и постизање подвига. Многе од лирских техника ових списа писаних византијским политичком стихом, склоност ка паралелизму, хомеотеутоњу, коришћењу рефрена и антитеза користи и редактор Српске Александриде. Оно што је најважније за нашу тему и у позновизантијској витешкој литератури и у Српској Александриди истиче се љубав између различитих сталежа и љубав унутар истог сталежа, посебно љубав између витезова. Српска Александрида представља додатно *кварење*

7 Најстарији рукопис Епа о Дигенису потиче са краја XIII или почетка XIV века (G, Grottaferrata, Jeffreys 1998: XVIII).

8 О датирању византијских витешких романа види датирање у Agapitos 2004: 13, слично Goldwyn, Nilsson 2019: XIII–XIX.

љубавног жанра, због своје склоности ка опису чудесних бића и авантура и због, на првом месту, своје заштитности о загонетки смрти.

Према књижевној клими своје епохе (XIV век), према бујању списа који су пуни еротолошких мотива, непознати редактор морао је направити некакав однос. Он ће у Српској Александриди изнова подвлачити важност унутарсталешке, пријатељске и породичне љубави, али и експлицитно образлагати своје негативне ставове о женама. Љубавни мотиви на крају ће добити танатолошку, овидијанску ноту и обојиће на нови начин крај старе легенде.

СЕНТИМЕНТАЛНИ СТИЛ У СРПСКОЈ АЛЕКСАНДИДИ

Стил гради атмосферу и потцртава важне теме књиге, што је већ уочено у литератури: „одлике ‘експресивномотивног стила’ сасвим се јасно истичу у Српској Александриди. Сам Александар и други јунаци не штеде на изражавању својих осећања, много узвикују, проливају сузе и љубе се” (Ботвинник, Лурье, Творогов 1965: 151). Племићке титуле давале су на важности достојанству јунака Живота Александровог, али су тек кроз међусобна лирска обраћања и етично понашање доказивали да су достојни носиоци високих звања.

Лирски стил Српске Александриде карактеришу дугачке реченице пуне препознатљивих сентименталних фраза и мотива који се често понављају. Љубав настаје, као у класичној митологији и византијским романима, уз хитац стреле, јунаци су устрељени: оустрѣленъ бы|с(тъ) любовію ље въ ср|д|це⁹ (11v: 4–5), оустрѣленъ бы|с(тъ) въ ср|д|це лѣпотоу жени филіпови (29v: 15 – 30r: 1), ѿ|т|нклиже женъскоу любовію въ ср|д|це встрѣленъ бы|х| (140r: 10–12). Љубав се може утврдити или хранити: стврѣднѣи любвы (11r: 1), любовь къ нѣн хранише въ ср|д|ци своелѣ (30r: 1–3), а њене везе се могу раскинути: раскыдаше съзъзъ любвѣ (9v: 11–12). Љубав се јавља са устаљеним епитетима верна, чиста и тврда: вѣрнѣ ље любовь (69v: 13–15), любовь чистѣ съблюдоше (70v: 3); тврѣдѣю любовь и великѣю видѣвѣ (258r: 8–9).

Основни љубавни мотиви који се на различите начине варирају су мотив *срца*: ср|д|це вѣ ср|д|цѣ жалѡ|с(тъ) и радостъ извѣствѣетъ (178v: 9–11); мотив очију: Очїи и свѣте и д(оу)ше Оліи бїадо (10r: 1–2), Очїю моею прѣслад’кїи свѣте не влиши мѣ|н|(ѣ) (246r: 8–9); мотив светлости: млы свѣтѣ Очїю моею с(ы)нѣ алез|н|дрѣ (247v: 16 – 248r: 1).

9 На местима на којима је аутор сматрао да је потребно посебно нагласити стил Српске Александриде цитирани су одломци критичног издања дела. У основи критичног издања (Јерковић, Маринковић 1985) налази се „Академијин рукопис” (Ак, XVI век), којем недостају почетак и крај, те га Вера Јерковић и Рамила Маринковић допуњавају текстом из других преписа: „Петербуршке Александриде” (L, XV век), „Погодинове Александриде” (P, XV век) и „Софијске српске Александриде” (SS, XVI век). Посебне сигнатуре биће коришћене само уколико се цитирају други рукописи, без ознаке су цитати из рукописа Ак. Први број након цитата означава број листа, а други реда који се наводи, слова r (recto) и v (verso) односе се на предњи и задњи део листа папира. Поред српскословенског текста наводи се, тамо где значење није очигледно, и превод Павла Стевановића који се не мора се сасвим слагати са српскословенским, зато што је начињен на основу другог рукописа (A, XV век). Од тачности превода је важније да се остави могућност читаоцу да прати једини постојећи превод Српске Александриде на модерни српски језик (Роман о Александру 1986).

Пример места на којем сентиментални стил долази до изражаја јесте сцена сусрета царице Олимпијаде и Александрове жене Роксане у Вавилону, током свечаног дочека Александрове мајке. Олимпијада ће Роксанду уздићи у дугачком и паљиво сложеном обраћању: добрѣ обрѣла те ес'мь ср|д|це и д(оу)ше), и мнлн свѣ|т|(ε) О'тїю мюєю и вселюбьзнаа дьчтїи моа роѣан'нно. (254v: 8–15) – „Добро те наша срце и душо и светлости очију мојих прељубезна кћери моја Роксанда” (Роман о Александру 1986: 163).

Помоћу метафора и атрибута Роксанда се истиче као идеално обличје жене и царице, примајући благослов од своје свекрве, духовне мајке. Користи се градација у којој се најпре помиње срце, затим душа, а на крају и „светлост очију”. У тој синтагми постоји пуноћа значења, снага речи свѣтѣ која значи и свет (васељену) и светлост.

Сентименталност, љубавни патос свој израз проналази не само у фразирању, него и у драмском *извођењу* сцена. Не треба заборавити да су Александриде биле често богато илустроване и у њима су насликани ликови положајем тела, покретима руку или главе преносили смисао радње.¹⁰ Церемоније и у њима приказани гестови су битан израз перформативног карактера византијске културе. Покретали су машту читалаца Александриде и њој блиских књига.¹¹ Средњовековни свет обележен је театралним гестовима у свим областима јавног живота, световним и сакралним, гестови су имали дубоко духовно значење: „гестови су сматрани изразом унутрашњих покрета душе, осећања, моралних вредности појединаца” (Schmitt 1991: 64).

Овакви драматични гестови налазе се и у Српској Александриди, долазе уз реторичке формуле, граде установљени реторички набој. Од маркираних љубавних покрета важне гестове представљају пољубац, загрљај и плач. Заједно они дочаравају емоције јунака и потврђују њихову карактерну узвишеност.

Због задатог оквира задржаћемо се само на гесту *пољубица*. Пољубци су важни при сусретањима, и често спојени са загрљајем, они су неизоставан елемент церемоније проскинезе – која се морала извршити у присуству византијског цара. Љубљење је битан део сцене Даријеве *йредаје* Роксанде. Дарије ће три пута *целивайти* кћер Роксанду пре него што је узме за *руку* и преда зету Александру: и се рекѣ дарїе и роѣанна трици цѣливаѣ. и сїю кѣ александра прнкѣ|д|(ε) (137r: 2–4) – „Па, рекавши то, Дарије три пута пољуби Роксанду и приведе је Александру” (Роман о Александру 1986: 117). Ове покрете Александар огледалски понавља, примајући Роксанду под своју заштиту, покретима доказује да је стекао харизму умирућег Дарија. И Александар ће љубити Роксану исто као и Дарије: и роѣанна за роу|к|(оу) прїемѣ.

10 Најпознатија, илустрована „Трапезунтска Александрида” (Друга половина XIV века) пуна је представа уобичајених церемонија из византијског дворског живота са драматичним гестовима, пољубцима, поклонима, дочеком изасланика, сценама умирања и слично. Види више о рукопису у Kastritsis 2021.

11 У „Књизи о церемонијама” Константина Порфирогенита налазимо на мноштво церемонија испуњених гестовима. Приметимо начин на који су у целину свечаног обеда уклоњени покрети рукама које врши *ἀτρικλίτης, μαϊστόρ τούδι*. Он ће на нарочит манир прозивати носиоце титула, организоваће распоред седења и слично (Porphyrogenetos 2012: 726).

и вѣсєрѣдо сїю полюбывѣ. и сладко цѣливавѣ на прѣстолѣ съ собою посади. (137г: 6–10) – „узе Роксанду за руку, па је, свєсрдно је пољубив, и слатко целовав, посади са собом на престо” (Роман о Александру 1986: 118).

Сцена врхуни када цар крунише царицу: и вѣнцѣ съ главы своє вѣзьмѣ на главѣ ѣє постави. (137г: 10–12) – „и скинувши са своје главе круну, стави је њој на главу” (Роман о Александру 1986: 118). Гест целивања је кључна капија – уснама се посвећује интимни, телесни простор, дели владарска харизма и омогућује интеракција човека са круном која носи сакрално и профано значење (сличан обред је и данас укључен у обред првославног венчања).

Царева смрт такође је испуњена симболичким пољупцима, њихова функција је најпре *инѣимна* – цар ће пољубити и оставити са Богом вољену Роксанду, а затим и јавна, цар ће пољупцима испратити и властелу и војнике, потврђујући привилегије које им оставља тестаментом: и тако властеле на целнѣвѣ призвавѣ. и съ всемѣи по редѣ исцеливавѣ се. и съ плачѣмѣ кѣ нимѣ рѣчѣ(ѣ) (Р 143г: 3–5) – „Па позва сву властелу на опроштај, и са свима по реду пољубивши се, плачући им рече” (Роман о Александру 1986: 168). Мада јесте интиман, пољубац са Роксандом није еротски. У Александриди приватни пољупци, важни за стари хеленистички и нови, византијски витешки роман, изостају.

Александрово тело, његове руке, усне и труп су заједнички посед, простор за широку социјалну комуникацију. Сва еротичност је потиснута из церемоније, цар дели пољупце углавном по дужности, даје ритуалне пољупце попут краља из француских романа. Целивање се у Александриди, скоро по правилу, одвија *йред ѣубликом*.

Једини изузетак, и најинтимнији додир који цар дели са неким у књизи, јесте пољубац који добија од вође нагомудрих мудраца Јефанта током посете острву Блажених: еванѣтъ же главоу ѣго роукама обѣѣтъ и сїю сладко облобызавѣ рѣчѣ(ѣ). ра|д|(о) ѣи се вѣсѣ|х| главѣ главо. ег|д|а во вѣ|с| прѣнѣмѣши мирѣ, своєго к томѣ1 не оузрѣши ѡ|т|(ѣ) чѣствѣа (161г: 16 – 161в: 4) – „Јефант му обема рукама обргли главу, па слатко га пољубивши рече: ‘Радуј се главо над свим главама. И кад сав свет присвојиш, свога отечества нећеш видети!’” (Роман о Александру 1986: 126).

Глава, Александрова моћна глава од које зависи читав свет предаје се на тренутак туђој власти, предаје интимном додиру, без публике. Александар ће уз пољубац примити и предсказање сопствене смрти.

ПРИЈАТЕЉСКА ЉУБАВ

Љубав је у Српској Александриди јавна ствар. Основна емоција у делу може се именовати као витешка љубав, унутарсталешка љубав или хомосоцијална љубав. О хомосоцијалној љубави је, говорећи о византијским витешким романима, писала Ставрѣла Константину (Stavroula Constantinou), анализирајући превод-адаптацију, византијски „Тројански рат” (Πόλεμος της Τρωάδος), развијену обраду француског „Roman de Troie” Беное де Сен-Мора (Benoît de Sainte-Maure) (Constantinou 2019). Рад С. Константину наслања се на теоријски концепт Ив Кософски Сеџвик (Eve Kosofsky Sedgwick) која је, у књизи „Between Men: English Literature and

Male Homosocial Desire” (1985) претресала одлике међусобне мушке наклоности која се у литератури претвара у бројне симболичке радње које подразумевају: „пријатељство, менторство, ривалство, институционалну подређеност, хомосексуални контакт и економску размену – унутар које се одигравају различити видови трговине женама” (Kosofsky Sedgwick 1985: 227). Александрида се приближава оваквим трансакцијама – нарочито у епизоди у којој Дарије даје Александру своју ћерку Роксанду као знак препуштања власти над источним земљама.

Унутарсталешка љубав је блиска али и различита од западноевропске феудалне куртоазне љубави коју је тешко дефинисати: „термин ‘куртоазна љубав’ одражава модерне критичке претпоставке више него средњовековну праксу” (Кау 2000: 84). Изворно окситанска *fin’amor* није везана само за витеза и његову даму, већ је одраз институције дворског живота.

Као и у епсилон редакцији, и у Српској Александриди цар је *филикос*, окружен верним и храбрим пријатељима. Његова пријатељска и породична љубав одражавају витешке хомосоцијалне односе. За разлику од епсилон варијанте, сада се међу Александровим витезовима истиче Птоломеј, он је вођа осталим војводама: „Љубимац царев и цару врло одан” (Роман о Александру 1986: 96). Важни остају и Филон и Антиох. Филон је неисторијска личност, отелотворење духа пријатељства који би требало да влада у војсци. Филон на тренутак личи на јунаке Кретјена де Троа (Chrétien de Troyes), нарочито када *вишешки* излаже своју љубав према Македонском и изазовно одговара *вишем* од себе, цару Пору: „Веруј ми, царе Пору, да ме од љубави ка Александру не може одвојити ни сав свет под сунцем, јер цео свет није достојан једне власи што с његове главе спадне!” (Роман о Александру 1986: 140).

Антиох је царев двојник и војни заповедник, неко ко прима персијске изасланике уместо владара (Роман о Александру 1986: 83). Антиох и Александар ће више пута глумити један другог. Као што ће Антиох преоблачењем у цара добити нешто од владарске харизме тако ће и цар Александар својим преоблачењем у војводу постати *обичан* витез. Постаће јунак који на тренутак равноправније и самим тиме искреније учествује у социјално-етичким односима, те ће, на пример, искреније моћи да куша љубав амастридског принца Кандавија (Роман о Александру 1986: 148).

Изнова су сентименталним квалитетом означени односи унутар војске и државе. Александар се пажљиво обраћа војводама, војницима и лекару Филипу сличним препознатљивим фразама: *любьци мои и присни и вѣрны друже филоно* (151r: 5–6), *любцима|а| мои сла|д|’каа и присна брата потоломоу и филоно* (267v: 11–13), *любци мои ан’тїоше братѣ* (211v: 6–7), *о любци мои вратю фїлїп’пе* (265r: 14–15).

Обраћање *любци мои ан’тїоше братѣ* („љубљени мој Антиоше брате”) садржи међусобно замењиве речи – Антиох је брат, Антиох је вољен – зато што је витез. Свака од ових речи имплицитно садржи и остале. Књижевни стил осмишљава и легитимизује тадашње социјалне односе. Александрова обраћања витезовима потврђују социјалну хијерархију и стварају утисак хармоније која би требало да влада између владара и његових потчињених. Инсистирање на љубави као прирођеном делу витешког кодекса у Српској Александриди обогаћује традицију.

Љубав између сениора и његових вазала¹² обележава средњовековни свет и део је шире социјално-љубавне слике: „Љубав је могла да изрази чисто формални однос, политички савез, потчињеност вазала пред његовим господарем, везу између свих монаха у манастиру” (Benton 1991: 112)

Сентиментална, унутарсталешка, хомосоцијална љубав је укључена у идеју витешке заједнице откако ју је Александар потврдио својим лamentsирањем над витезовима Троји (Роман о Александру 1986: 95). Идеја о братској љубави има и библијску подлогу. Када цар дође на острво потомака Ираклија и Семирамиде неко од њих ће му напоменути да је ђаво нарушио љубав међу браћом због зависти: „Ђаво позавиде браћи на љубави па брата на брата диже и Кајин уби Авеља” (Роман о Александру 1986:124).

Издаја љубави на којој се заснивају социјални односи Александриде обележава и крај дела. Вриенуш и Левкадуш су „два млада витеза Македоњанина, које је Александар врло волео и од младости неговао” (Роман о Александру 1986: 164). Цар са њима гради очински однос, дворски социјални однос који се сукобљава са *природним* везама. Браћа не одлазе да виде своју мајку у Македонији јер се „не могаху отргнути од Александрове љубави”. Хомосоцијала *филија* (три мушкарца у низу) надилази природну емоцију, она се заснива на дужности и на, идеолошким оквиром задатој, *чистији* основи. Мајка двојице младих витезова ће, због своје озлојеђености, пореметити социјални поредак и захтевајући своје право, право засновано на крви, покренути ланац догађаја који доводи до цареве смрти (Роман о Александру 1986:165). Мајчина клетва убациће злобу у Вриенушево срце и она ће се оваплотити у отровни колач рефне, дар рђавог љубавног односа.

Александаров живот пресудно је везан за поштовање задатих еротских норми, као што је за њега везан и опстанак његових ближњих. Границе интерсоцијалне љубави гарантују да ће бити поштована и породица коју владар оставља иза себе, да ће војводе Птоломеј и Филон водити рачуна о царевој жени и мајци (Роман о Александру 1986: 169).

ПОРОДИЧНА ЉУБАВ

Однос Александра и Олимпијаде се у редакцијама развијао преко епистола. Чезња за домовином постоји у алфа редакцији, током посете магичном Дрвећу Сунца и Месеца Македонски ће се питати да ли ће се икада вратити својој мајци (α, III:17). Краљ ће јој кратко писати после женидбе са Роксаном да је обавести о браку (α, II: 22). Обраћање Олимпијади у последњем писму пред смрт изненађујуће је хладно, као и њено помињање у тестаменту (α, III: 27; 33). Следећа редакција која претходи Српској Александриди, епсилон редакција, наставиће да развија емотивни однос мајке и сина. Посебно су уводна обраћања у епистолама лирска, а јунакова осећања кулминирају последњим писмом, у њему ће се отровани краљ

12 О феудализму у Српској Александриди могао би се написати посебан рад. Социјални односи у делу свакако више одражавају византијске економске прилике него оне на средњовековном западу.

опростити од мајке (ε, 45: 4). Емоција је појачана јер Македонски неће стићи физички да се опрости од Олимпијаде, што није случај са Српском Александридом.

Олимпијада у позносредњовековној Српској Александриди (XIV век) добија још простора. О њој ће се Александар распитати код учитеља Аристотела на нарочит начин: *жива ли е|с|(т)ь вьселюбима, и сла|д'|ка мнѣ м(а)ти вьсего свѣта ц(а)р(и)ца Олим'бјада* (243v: 10–13) – „је ли жива свељубима и слатка моја мајка, свега света царица Олимпијада” (Роман о Александру 1986: 159). Ако је Александар космократор онда је Олимпијада „свега света царица” (вьсего свѣта ц(а)р(и)ца). Олимпијада у Српској Александриди добија свој *лас*, пише сину (Роман о Александру 1960: 160), дарује га обилно и обраћа се Роксани. Она заузима највиши положај од свих жена у редакцијама Александриде. Кандакија, царица истока је царева друга мајка (Роман о Александри 1986: 152) и такође је високо постављена на лествици. Олимпијада је довољно важна да и сама добије двојницу (као што Александар има свог двојника Антиоха).

Српска Александрида уздиже мајчинску љубав и улогу, сматрајући је кључном за одржање хармоније у сложеној дворској хијерархији. Као царева мајка, Олимпијада имплицитно заузима положај *Бојородице*. Њој ће се, користећи хришћански речник, обратити и цар Нехтенав на почетку дела: „Радуј се, царице, блажена си међу женама, Олимпијадо, јер си данас у утроби својој зачала цара целе васељене!” (Роман о Александру 1986: 73).

У старијим Александридама, након што је освојио свет и спознао мудрост истока, краљу остаје само да умре у Вавилону. Остаје једино да се та епизода што богатије прикаже, било кроз апотеозу и политички тестамент (α редакција), било кроз апологију пријатељства (ε редакција). Српска Александрида мења наслеђе и садржи једну нову епизоду. Пре Александрове смрти и опраштања са светом понудиће нам свечан дочек царице Олимпијаде (Роман о Александру 1986: 163–164). Овај дочек, пун различитих гозби, описа раскоши и турнира, сада представља врхунац радње и јесте једна од већих иновација српске редакције у односу на традицију.

У дочеку мајке, царице васељене, сабирају се сва Александрова достигнућа и световна слава. Некарактеристично за једну књигу која инсистира на пролазности живота, световни принцип на тренутак је у центру пажње. Али зашто цар дочекује мајку, а не жену на крају своје књиге?

Српска Александрида не допушта да се *ἡθῆος*, чежња за непознатим или Ерос, љубавни занос, у потпуности истакну у идејном слоју радње. Редактор, свестан наслеђа Александриде, али и очекивања публике навикле да чита витешке романи, за кулминацију бира сцену које ће потврдити социјално и религијски најприхватљивију форму изражавања љубави – свечану љубавну церемонију дочека царева мајке Олимпијаде. Њен дочек потврдиће античку породичну емоцију, сторге (στοργή) а не ерос (ἔρως). За разлику од француских витешких романа Александрида се неће дотицати инцеста или сличних огрешења о моралне норме.

Сцена дочека је једна развијена церемонија која служи да се театрално испоље емоције највишег сталежа. За Александра се може рећи исто што и за Велтандра, византијског витеза: „исправно извођење узвишених емоција буквално ствара елитну моћ, чинећи љубав перформативном радњом” (Moore 2019: 304).

Вавилонски дочек је значајан у „Академијиној Александриди”, најпознатијем рукопису Српске Александриде који се налази у основи њеног критичког издања (Јерковић, Маринковић 1985). Аристотеловом дочеку који најављује Олимпијадин (њен ће га надмашити у раскоши и богатству) и представља његов уводни део посвећена је неколицина наслова. У њима се говори о Олимпијади и најављује њена појава: егда алеџан’ дрѣ въ вавилонѣ шьствѣе твораше (241r)¹³ – „Када је Александар дошао у Вавилон”; и въ тѣ д(ь)нь прїидѣ къ немѣ ѡт(а)т(ε)ре его ѡт(а)т(ε) макѣдонїе олинѣвїадѣ ц(а)р(и)це. казатѣль его и ѣчитель великын аристотѣль (242v – 243r) – „И у тај дан дође њему из Македоније од мајке његове царице Олимпијаде наставник његов и велики учитељ Аристотел”; ѡ распїтованїи ѡ м(а)т(ε)рѣ своєи олинѣвїадїи – „О (Александровим) питањима о мајци Олимпијади” (243v); егда начѣ г(а)г(а)лти алеџан’ дрѣ аристотѣль (245v) – „Када Александру поче говорити Аристотел”. Још значајније, након ових наслова престаје сегментирање рукописа „Академијине Александриде”, она се на овом месту симболично, у срећном крају, у ишчекивању Олимпијаде, *завршава*.

Треба поменути да сентиментална карактеризација дотиче и лик цара Филипа. Он је у Српској Александриди јосифовски грађен – важно је ојачати слику царева породице. Прихватање детета као *божанској дара* карактерише христијанизованог Филипа: „бог ми те је данас даровао, а сваки дар од бога савршен је” (Роман о Александру, 1986: 74). Филип није више непријатељ своје жене, што је био случај у најстаријој, алфа редакцији. Њен Александар је, између осталог, рођен да би био мајчин осветник. Српска Александрида ублажује и цареву другу свадбу на којој се некада Македонски понашао попут Одисеја. На њој Филип сину указује посебно поштовање, а затим се и каје због покушаја да напусти Олимпијаду (Роман о Александру 1986: 79). Редактор жели да љубав оца и сина подвуче као одлику идеализоване слике социјално-љубавних односа.

ОДНОС ПРЕМА ЖЕНИ

У Српској Александриди контакт египатског фараона Нехтенава и Олимпијаде је деградиран. Нехтенав је и даље *усириљен љубављу* према Олимпијади, али сада је њихов однос посматран као превара: „и тако Нехтенав прелести ову жену” (Роман о Александру 1986: 73). Српска Александрида инсистира на *брачној* љубави, не на *љубави по себи*, трубадурској, овидијанској *fin’ amor* која може бити, али најчешће није брачна љубав. Међутим, Српска Александрида нам неће ни брачну љубав представити као идеални облик живота. Најетичнија и најближа Богу је заједница Блажених људи који живе на Макаронским острвима, недалеко од Раја. Они живе у скоро сасвим савршеном целибату, идеални мушкарци живе одвојено од заједнице идеалних жена о којој не сазнајемо много (Роман о Александру 1986:127).

Српска Александрида је највише христијанизована Александрида у византијском културном кругу, те и морално најстроже постављена. Иако уздиже жену мајку, царицу (Олимпијаду и Роксанду), она ће негативно представити карактер жене на многим местима у тексту, а одбациће и игру завођења.

13 Овде су преводи наслова ауторови, наслова нема у модерном преводу.

Редактор ће, некарактеристично директно, оштро критиковати улогу жене у светој историји. Још је за Роман о Троји, књигу која је недвосмислено утицала на Српску Александриду, учено да садржи мизогину тенденцију (Павловић 1986: 14). Српска Александрида преузима од тројанске легенде идеју да је Јелена крива за пропаст Троје. Њена кривица биће прилика да се у Српској Александриди, уз набрајање других примера, уопшти закључак о женском карактеру какав не налазимо у епсилон редакцији:

Већ од памтвека зна се да су обично жене криве за многа велика и страшна зла; прво се Адам поведе за женом, па пропаде, па велики и силни Самсон због жене погибе, и најмудрији међу људима, Соломон због жене у ад оде. И у граду Троји многи храбри витезови и цареви због жене једне погибоше (Роман о Александру 1986: 93).

Сличан исказ наводи се и на крају дела. У корену смртоносне завере против цара налази се женско лукавство: „Па и Александра, великога македонског цара смрт задеси женским лукавством” (Роман о Александру 1986: 166).

Удрих Мениг, најтемељнији проучаваца српских и грчких текстова (редакције (назив који сабира и византијске и српске рукописе у страну, западноевропској стручној литератури) такође ће подвући мизогине тенденције овде тумачене редакције, посебно епизоду у којој Александар наређује да се одсече језик жени која се жалила на мужа (Moennig 1992: 199; 298). И Радмила Маринковић ће закључити да је у Александриди „улога жена крајње пасивна, оне су само мотивација заплета” (Маринковић 1986: 25). Та изјава се може применити на све жене осим на царицу-мајку Олимпијаду. Роксанда¹⁴ у књизи говори само да би показала своју љубав и покорност према Александру, Дарију и Олимпијади. Она не даје пољупце, већ их прима. Дарије користи кћер у хомосоцијалним трансакцијама не би ли обезбедио мир, на сличан начин као што цар Александар прима поклон од Амазонки у младим девојкама. Жена је као оруђе, објекат у устројству македонске војске, у којој војници плаћају златом за сексуалне услуге (Роман о Александру 1986: 96).

Карактеристичне су и борбе са дивљим женама на истоку. Оне су оваплоћена слика ослобођене феминине природе: „Све те жене имаћаху крила и нокте као српове; беху врло снажне, тело им је дугачком косом било одевено; долећући копаху очи војницима” (Роман о Александру 1986: 92). Њихов физички изглед, дужина косе и ноктију, агресивност, напад на очи које опажају сензуалност сведоче да женско биће опседа машту средњовековног редактора. Као и у ромејским витешким романима женска сексуалност се мора примирити и контролисати и зато се замишљене жене приближавају чудовиштима, посебно у далеким источним пределима: „жене подривају природни ред, што их чини опасним као и граничне области у којима су сусретане” (Stewart 2019: 274).¹⁵

14 Роксанда ће у епсилон варијанти имати десет година, а Александар неће бити искувише старији од ње, с обзиром на то да већ са тринаест постаје краљ, види више о томе са додатним референцама о византијској култури, статусу жене и времену ступања у брак (Jouanno 2002: 435).

15 Распрострањено је и другачије мишљење, схватање да су жене у Византији дочаране као „култивисане и независне” и да су као такве утицале на западно схватање жене (Söderblom Saarela 2016: 145). Карактеристична за овакву слику жене је алегорија Снаге (Ἰσχύς), ратнице у бојној опреми из романа „Исмина и Исминија” (Jeffreys 2012: 187).

Жена као царица је вољено биће, идеализовано у Александровим лирским изливима (Роман о Александру 1986: 119, 169). Истовремено, она је и грешно биће које се мушки протагониста мора чувати. Световна љубав према жени је увек на граници дозвољеног и погрешног. Српска Александрида се налази у процепу између куртоазне, витешке књижевности и строго духовне литературе. Приказ жене у Српској Александриди осцилира између блажених и дивљих жена.

ЕРОС И ТАНАТОС

У писму о женидби Аристотелу и Олимпијади Александар ће принцип Ероса јасно повезати са Танатосом: „и знајте да мисао моја вас и домаће никако не похађаше, док год љубав женска не обузе срце моје; а чим ми љубав прострели срце, одмах почех мислити и на вас; а нисам дотле ни мислио где ће ме и ко убити, и где ли ћу ја и кога убити” (Роман о Александру 1986: 119).

Противречан однос према световном свету, љубави и жени води ка јачању танатолошких мотива у позносредњовековној редакцији Живота Александровог. Браком и венчањем завршавају се стари хеленистички романи и палеолошки „романци” на чије наслеђе се Александрида наслања. Прозна и стихована средњовековна витешка књижевност покушавала је да помири хришћанску етику и снагу античког Ероса, да реши конфликт између „љубави и брака, еротског задовољства и социјалног конформизма” (Singer 2009: 30). Средњовековни романи са античким херојима – тројанским јунацима, Ахилом и Александром Великим, помереним у савременије, анахроно окружење, морали су да одговоре старом моделу хеленистичког љубавног романа, да га изневере или прихвате. Његов њихов утицај је толико јак да је захватио чак и ткиво легенде о Александру. Нови модел постоји, а редактор бира како ће се према њему односити, водећи рачуна о старим редакцијским узорима колико и о књигама које се читају у књижевности касног XIII и XIV века.

Меган Мур (Megan Moore) у раду „The Affective Community of Romance: Love, Privilege and the Erotics of Death in the Mediterranean” наглашава повезаност антропологије и књижевности, начин на који се изражавала посебна емотивна заједница виших сталежа: „привилеговани су били позвани да учествују у заједници која је осећала љубав кроз њену повезаност са жалашћу и смрћу” (Moore 2019: 312). Мур указује на перформативни карактер смрти, начин на који „средњовековни текстови описују љубав натопљену еротиком смрти” (Moore 2019: 316).

На популарност везе љубави и смрти утицала је и популарност Овидијевог схватања љубави. Љубавници у помињаним делима (као и у Српској Александриди) одраз су трагичне везе Пирама и Тизбе. Овидијеви еротолошки списи „*Ars Amatoria*” и „*Remedia amoris*” били су изузетно читани, посебно током XII и XIII века који се могу назвати и *aetas Ovidiana*; овим вековима се често додаје и XIV век у којем вероватно настаје Српска Александрида (Tomicka 1996: 116). Одроз Овидијевог схватања љубави очигледан је у палеолошкој литератури.

„Ахилеида” (средина XIV века), темељније христијанизовани „Еп о Дигенису Акриту” (његова „Гротаферата верзија” са краја XIII и почетка XIV века)

и Српска Александриди (трећа четвртина XIV века, Moennig 1992: 152) деле исти модел завршетка – изокретање очекиваног „срећног” краја – њихов крај обележава смрт, спајање Ероса и Танатоса, либида и инстинкта смрти.

Меган Мур у поменутом чланку посебно истиче завршетак „Епа о Дигенису Акрити”, чији трагични завршетак сугерише: „да се љубав, слава и привилегије најбоље изражавају кроз смрт” (Moore 2019: 308). „Гротаферата верзија” Дигениса Акрите на крају ће нам представити заједничку, готово истовремену смрт Госпе и најпознатијег византијског јунака. Најпре ће Госпа мислити да је Василије (Дигенис Акрита) преминуо, молиће се Богу да њу удостоји смрти, те ће издахнути. Затим ће се Дигенис на кратко пробудити, угледавши своју љубав мртву и помолити се Богу да узме и њега. Херојеву смрт прати уздизање његове бесмртне душе на небо после молитве: „καὶ τὰς χεῖρας σταυροειδῶς τελέσας ὁ γεννάδας / τὴν ψυχὴν μὲν παρέδωκεν ἄγγελοις τοῦ κυρίου – „И своје прекрстивши руке племенити младић узме и предаде душу анђелима господњим” (Digenes Akrites 1970: 242).¹⁶ Љубав и хришћанска вера у легенди о Дигенису могли су да узрасту заједно до завршетка који омогућава *вечности* њихове љубави.

Византијска „Ахилеида”, дело најсличније Александриди, има два краја од којих је један можда каснија интерполација, оба су повезана са љубављу и смрћу. Средњовековни Ахилеј је љубавник колико је и ратник, ако не и више. На првом крају стихованог романа, после смрти своје госпе, он ће дуго ламентирати, размишљати о самоубиству, подићи гроб драгој и на крају умрети годину дана после ње (Cyrane 1995: 436–439). Смрт неће бити истовремена зато што ће витезу узети нож из руке.

Међутим, осећа се да је писац „Ахилеиде” осетио да би ипак требало додати Тројанску причу, споредну, али ипак вредну помена. Други крај, на брзину испричана стара легенда, завршава се убиством Ахила који ће бити убијен на *свадби*. Парис ће му обећати руку своје сестре да би успоставио мир и изневериће дату реч када Ахилеј дође у Троју. Историјски расplet повлачи се пред љубавним, сам рат више није довољно достојан да заокружи једну узвишену историјску повест.

Смрт је повезана са јаким емоцијама у Српској Александриди. Плач је доказ љубави, кулминација сцена и сваки пут прати церемонију смрти праћену достојним сахрањивањем племенитог преминулог. Колективни плач прати смрт цара Филипа: *Однесоше съ плачѣмъ великы|м|* (31v: 15–16); слична формула прати и Порову смрт, (194v: 8–10). Велики плач и ридање присутно је и у опису цареве смрти, у плачу су учесници хијерархијски постављени, својим сузама потврђују своје место у свету, од царице Олимпијаде до звери (P 144v: 9–14).

Смрт љубавног пара, Роксане и Александра у Александриди је готово симултана и јасно комуницира са моделима „Ахилеиде” и „Епа о Дигенису”. Роксанда се убија у театралном гесту после ламента добивши коначно могућност да се изрази: „‘Александре македонски царе, македонско сунце! Ако данас умрем нећу се одвојити од тебе, мило сунце моје’, па, рекавши то, узе Александров нож,

па легавши на њ, прободе се над Александром” (Роман о Александру 1989: 170). Попут Тизбе, јунакиња ће се убити ножем свог љубавника. Цар и царица ће бити сахрањени на истом месту.

ЗАКЉУЧАК

Александар Македонски је постао и јунак византијског љубавног романа. Улрих Мениг је објавио упоредно издање две редакције „Александра и Семирамиде” (Моенниг 2004). Књига је адаптација отоманске прозне приче са краја XIV века, обраде персијске легенде о принцези Турандот која поставља смртоносне загонетке. Грчки текст настаје у XIV или XV веку употребом наслеђеног заплета, употребом стилистичких образаца позновизантијског романа (Моенниг 2004: 156).

„Александар и Семирамида” је *наојачки* двојник Српске Александриде – показује у ком смеру се она могла развијати да је постала књига о љубави. Овај стиховани романац откриће највеће потиснуте страхове Српске Александриде, нарочито у својој првој половини. Александар је у њој приказан као усамљени странац (ξένος μοναχός), изгнаник, неко ко је *ћоражан* од Дарија и принуђен да уточиште потражи на Истоку. Дело га на почетку ставља под власт царице која је снажна, лепа и окрутна. После низа загонетки она се заљубљује у странца. Радња се смирује, успоставља се очекивана заједница мушкарца и жене, политичка веза истока и запада. Кулминацију радње романа представља сусрет љубавника у Македонији. Цар дочекује Семирамиду и они живе дуго срећни (Моенниг 2004: 268).

Српска Александрида никада није могла постати љубавна књига. Она остаје оптерећена својим паганским наслеђем и потребом редактора да свој рад што више христијанизује и не дозволи да се исувише истакне привлачност световног живота. Саживљеност ликова са њиховим љубавним авантурама била је страна асексуалном духу алфа редакције, али и тежњи епсилон варијанте да краља прикаже као доброг и вољеног пријатеља.

Српска Александрида је текст своје епохе, њен јунак је први пут наглашено хетеросексуалан. Због тога су у њој важни сентиментални мотиви који се преносе избрушеним лирским регистром, као и театарални гестови који сведоче о узвишеним емоцијама ликова. Жена, страна која треба да прими витешку љубав, дочарана је двоструко, и као узвишена, идеализована царица и као одбачена и мизогино окарактерисана виновница несреће у светој историји.

Александар и поред своје вере у васкрсење никада неће постати хришћанин и изговорити реч Христос (Роман о Александру 1986: 170). Он ће до краја остати Амонов син јер без подршке грчко-египатског божанства не би имао право на власт над светом. Еротска љубав могла је бити прослављена у византијским романима зато што је у њима религија у другом плану. Пошто Александрида није довољно христијанизована она се не може претворити у легенду о Дигенису Акрити, али пошто у њој еротски мотиви нису доминантни она се не може претворити ни у „Ахилеиду” у којој јунак умире од туге за својом драгом и затим поново умире на сопственој свадби.

Крај књиге ипак следи овидијански модел. Смрт јунакиње долази после смрти њеног драгана. Она је последњи, врхунски залог љубави која постаје духовнија тиме

што престаје да буде телесна. Јунак се не жртвује ради љубави, али се због ње ни не уздиже на небо. Радња књиге не прославља крајности, већ прославља хомосоцијалну, унутарсталешку љубав између витезова и породичну љубав између чланова породице. Њене вредности постављене су испред љубави *ио себи*, што јесте логично у књизи која подвлачи смрт као идеју о којој би требало свакодневно размишљати.

ИЗВОРИ

- Cupane 1995: *Romanzi cavallereschi bizantini. Testi traduzioni e note a cura di Carolina Cupane*. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- Digenes Akrites 1970: *Digenes Akrites*. Edited with an introduction, translation, and commentary by John Mavrogordato. Oxford: Clarendon Press.
- Јерковић, Маринковић 1985: Вера Јерковић, Радмила Маринковић. *Српска Александриди, свеска 2*. Критичка издања српских писаца. Приредиле Радмила Маринковић и Вера Јерковић. Београд: Српска Академија наука и уметности.
- Jeffreys 2012: Elizabeth Jeffreys. *Four Byzantine Novels: Theodore Prodromos; Rhodanthe and Dosikles – Eumathios Makrembolites; Hysmine and Hysminias – Constantine Manasses; Aristandros and Kallithea – Niketas Eugenianos, Drosilla and Charikles*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Kroll 1958: *Historia Alexandri Magni. Volumen I. Recensio vetusta*. Ed. Wilhelm Kroll. Berlin: Berolini apud Weidmannos.
- Маринковић 1986; Павловић 1986; Роман о Александру 1986: *Роман о Троји, Роман о Александру Великом*. Приредила Радмила Маринковић. Савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић. Београд: Српска књижевна задруга.
- Moennig 2004: Moennig, Ulrich. *Die Erzählung von Alexander und Semiramis: kritische Ausgabe mit einer Einleitung, Übersetzung und einem Wörterverzeichnis*. Besorgt von Ulrich Moennig. Berlin: De Gruyter.
- Porphyrogenetos 2012: Constantine Porphyrogenetos. *The Book of Ceremonies. II vols*. Translated by Ann Moffatt, Maxeme Tall. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Stoneman 1991: *The Greek Alexander Romance*. Edited and translated by Richard Stoneman. London: Penguin Press.
- Trumpf 1974: Jürgen Trumpf. *Anonymi byzantini, Vita Alexandri regis Macedonum*. Stuttgart: Teubner.

ЛИТЕРАТУРА

- Agapitos 2004: Panagiotis Agapitos. „SO DEBATE Genre, structure and poetics in the Byzantine vernacular romances of love”. *Symbolae Osloenses* 79, 7–101.
- Benton 1991: John Benton. *Power and Personality in Medieval France*. London: The Hambledon Press.
- Ботвинник, Лурье, Творогов 1965: *Роман об Александре Македонском по русской рукописи 15 века*. Изд. подгот. М. Н. Ботвинник, Я. С. Лурье, О. В. Творогов. Москва: Наука.
- Constantinou 2019: Stavroula Constantinou. „Homosocial Desire in the War of Troy: Between (Wo)Men”. *Reading the late Byzantine Romance*. Ed. By Ingela Nilsson and Adam Goldwyn. Cambridge: Cambridge University Press, 251–67.
- Goldwyn, Nilsson 2019: Adam Goldwyn, Ingela Nilsson. „Notes on the Late Byzantine Romances and Their Editions”. *Reading the Late Byzantine Romance*. Ed. Ingela Nilsson, Adam Goldwyn. Cambridge: Cambridge University Press, XIII–XIX.
- Jeffreys 1998: Elizabeth Jeffreys. „Introduction”. *Digenis Akritis: The Grottaferrata and Escorial Versions*. Edited and translated by Elizabeth Jeffreys. Cambridge: Cambridge University Press, XIII–LXI.

- Jouanno 2002: Corinne Jouanno. *Naissance et métamorphoses du Roman d'Alexandre – Domain grec*. Paris: CNRS Editions.
- Jouanno 2013: Corinne Jouanno. „Alexander’s Friends in the Alexander Romance”. *Scripta Classica Israelica* Vol. XXXII, 67–79.
- Kastritsis 2021: Dimitri Kastritsis. „The Trebizond Alexander Romance (Venice Hellenic Institute Codex Gr. 5): The Ottoman Fate of a Fourteenth century Illustrated Byzantine Manuscript”. *Journal of Turkish Studies* 36, 103–131.
- Kay 2000: Sarah Kay. „Courts, Clerks, and Courtly Love”. *The Cambridge Companion to Medieval Romance*. Ed. by Roberta Krueger. Cambridge: Cambridge University Press, 81–96.
- Kosofsky Sedgwick 1985: Eve Kosofsky Sedgwick. *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press.
- Merkelbach 1954: Reinhold Merkelbach. *Die Quellen des griechischen Alexanderromans*. Munich: Beck.
- Moennig 1992: Ulrich Moennig. *Die spätbyzantinische Rezension [Zeta] des Alexanderromans*. Neograeca Medii Aevii 6. Köln: Romiosini.
- Moore 2019: Megan Moore. „The Affective Community of Romance: Love, Privilege and the Erotics of Death in the Mediterranean”. *Reading the Late Byzantine Romance*. Ed. by Adam Goldwyn, Ingela Nilsson. Cambridge: Cambridge University Press, 299–321.
- Nawotka 2017: Krzysztof Nawotka. *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes*. A Historical Commentary. Leiden, Boston: Brill.
- Schmitt 1991: Jean-Claude Schmitt. „The Rationale of Gestures in the West: Third to Thirteenth Centuries”. *A Cultural History of Gesture: From Antiquity to the Present Day*. Ed. by Jan Bremmer and Herman Roodenburg. Ithaca: Cornell University Press, 59–70.
- Singer 2009: Irving Singer. *The Nature of Love, Volume 2. Courtly and Romantic*. Cambridge: MIT Press.
- Söderblom Saarela 2016: Ellen Söderblom Saarela. „L’ἀνδρεία féminine dans la courtoisie française – une influence byzantine?”. *Byzance et l’Occident III: Écrits et manuscrits*. Ed. by Egedi-Kovács. Budapest: Collège Eötvös József ELTE, 137–151.
- Stewart 2019: Kirsty Stewart. „Literary Landscapes in the Palaiologan Romances: An Ecocritical Approach.” *Reading the Late Byzantine Romance: A Handbook*. Ed. by Adam Goldwyn and Ingela Nilsson. Cambridge University Press, 2019, 251–267.
- Tomicka 1996: Joanna Tomicka. „Ovidian Metamorphoses of the Queen of Sins”. *Emblems and Art History: Nine Essays*. Ed. by Alison Adams, Laurence Grove, Amy Wygant. Geneva: Librairie Droz, 115–134.

Miloš P. ŽIVKOVIĆ

LOVE IN THE SERBIAN ALEXANDER ROMANCE

SUMMARY

The study delves into the exploration of love themes and motifs within the late medieval Serbian adaptation of the Alexander Romance (14th century). It provides a comparative analysis of Alexander’s portrayal across different versions of the legend, beginning with the redaction (3rd century AD), where the king was depicted as an asexual hero. Progressing through the ε variant (7th–8th centuries), which presented the king as a gracious friend to his commanders, the focus eventually shifts to the Serbian Alexander Romance. In this adaptation, Alexander is portrayed as a lovesick, heterosexual knight, influenced by the Ovidian ideas prevailing in the late medieval period. Using the methods of Eve Kosofsky Sedgwick and Megan Moore, the study examines the ideological and poetic dimensions of Love within the Serbian Alexander Romance, highlighting its homosocial

and thanatological characteristics. A comparative lens extends to late Byzantine literature, especially the Byzantine Achilleid. The conclusion drawn is that the late medieval Alexander Romance signifies the final instance of distorting the ancient genre of the classical love novel. The overarching theme in the ancient legend of the Greek king consistently revolves around the hero's deification and death. Within this narrative, absolute Love (*fin'amor*) cannot be fully celebrated.

Keywords: love, Serbian Alexander Romance, Alexander the Great, homosocial love, Eros, Thanatos.